

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ДЪЛГ И НЕГОВИТЕ ЕКВИЛИБРИСТИКИ

МАКСИМ МИЗОВ

Център за исторически и политологически изследвания

maksim_mizov@abv.bg

POLITICAL DUTY AND ITS EQUILIBRISTICS

MAKSIM MIZOV

Center for Historical and Politological Studies

Abstract

This paper analyzes the genesis, evolution, nature, characteristics, and functional traits of political duty. It highlights political duty's correlations and conflicts with legal as well as moral rigorism in particular. It also reveals the reasons, instrumental teleologies and mechanisms due to which politicians usually speculate with, or manipulate, the mass/group notions and attitudes regarding duty.

Keywords: duty, elites, morality, norms, society, law, politics, values.

Политическият дълг има изключително дълга историческа биография. Тя не се помещава само в епохите и различните типове общества, държави, цивилизации и култури, в които Политиката играе твърде съществена роля в публичния и частния живот на хората. Тази биография започва много преди тези времена, а и човешки обединения. Началото ѝ е тясно свързано с *праисторическите времена* и *протообществените структури* на първобитните хора, в които Властта е пораждала и възпроизвеждала определени модели на предпочитателно, препоръчително, а дори и на задължително отношение на хората към нея. По линия на общественно-историческата генетика и социокултурната приемственост, тези първоначални феномени са оставили свои, невинаги цялостно осъзнати от хората, атавистични следи в психиката, съзнанието, поведението и битието на човешките същества и техните общности. Независимо от своите последващи мутации или пролиферации „геномът“ на отношението, съобразяването и подчинението, или съпротивата на човешките същества – на индивидуално, групово, общностно и, накрая, общественно равнище – към Властта *никога*

Етически изследвания (ISSN 2534-8434), бр. 7, кн. 1/2022

не е изчезвал. Първо, защото Властта никъде и никога в историята на Човека не може да съществува без или независимо от каквито и да са задължения на хората към нея. И, второ, понеже историческата съдба на политическия дълг е твърде сходна с тази на нравствения, който също притежава подобни закономерности и особености в своята дълга история без това да значи, че между историите на двата вида дълг няма големи различия. Затова и в сферата на морала има необходимост от присъствие и специфични отношения на индивидите или на техните общности към нравствената власт или поне към морализираните страни и проявления на Властта в публичния и частния живот на индивидите. Но освен това и в онези праисторически времена, а и човешки образвания моралът също не е притежавал отчетливо открито, но и автономна сфера на публично и частно съществуване. Той също като политиката се е подвизавал в синкретичните форми и процедурни технологии на човешките световъзприятия и светоотношения към Властта, най-вече към нейните свръхчовешки или нечовешки измерения и олицетворения, главно като притежания на божества.

Историята на разнообразните форми и механизми на дълга е органично свързана и зависима от наличието и действието на *държавните форми на обществен живот*. А в преддържавните състояния на обществата също се пораждат, развиват и действат различни типове властови отношения, процеси и механизми, които разчитат за своето нормално функциониране и на съответни задължения на различните видове членове на обществото. По тази причина далеч преди Политиката да изгрее на хоризонта на, а и да завладее огромни хронотопни позиции в човешката История, разнообразните типове човешки/общностни задължения към Властта са имали синкретичен характер, защото тогава и *политическата идеология* е липсвала в по-сетнешните си изкристализирани форми. Тя обикновено се е проявявала чрез синкретични форми на религиозността на хората и социалните им формирания. Този особен синкретизъм е отразявал различни типове протонаучни знания на човешките същества и общности с известен протонадстроечен генезис и характер. В него в особена симбиоза са се включвали представите и критериите за морала, естетиката, правото, отношенията към земния и отвъдния живот, традициите, култовете, системите от ценности и норми, от възнаграждения и наказания за правилно или недопустимо мислене и поведение, и пр., които са изисквали конструирането и препредаването между поколенията на известни

форми, механизми, начини и техники на *задължения* на хората към общностите и техните институции от различен произход, съдържателно естество и функционален характер. Колкото повече, обаче, се е развивала обществената история и колкото повече еволюцията на Политиката се е изявявала чрез разнообразни инвазии в и колонизации на жизнените светове на човешките същества и общности, толкова по-динамично, по-мощно и плуралистично тя се е отдалечавала от синкретичните представи за Властта и съответстващите ѝ ригоризми, но е създавала, възпроизвеждала и легитимирала идеологически, политически и морално-етически доводи, аргументи, визии и инженерства за конструиране, дистрибуция, обмяна и консумация на ценностно-нормативни визии и инструментариуми за отделните видове *дълг*.

Тези кратки, но съществени уточнения изясняват неизбежността, необходимостта и закономерността от *конкретно-историческо специфициране* на различните типове дължимост на човешките същества и формирания към многобройните форми, начини, инструментариуми и мащаби, в или чрез които разнообразните вариации на Дълга са се проявили в историчността и всекидневието, в публичния и частния живот на хората. *Политическият дълг* във всички исторически епохи и типове общества, в които политиката играе твърде съществена роля, неотвратимо е притежавал съответни конкретно-исторически особености, условности, ограничения, бонуси за едни и ограничения, бариери за други негови модалности в публичния и частния живот на хората, в социалната практика. Това е много ярко забележимо и неоспоримо в *класовите общества*, в които класовата принадлежност неизбежно е обусловяла, или изисквала конструиране, прокарване, легитимация на съответни ценностно-нормативни визии, но и технологии за и на *дължимото*, както и за неговите корелации, а и, когато е потребно, или възможно, на колаборации с други видове дължимост, обикновено функциониращи под доминацията на политическите ригоризми. А това върховенство на политическия дълг винаги се е съпровождало и от определени типове ограничения, изисквания, възнаграждения или санкционирания на онези нравствено-етични визии и техники, които не са съобразени и подчинени на повелята на дълга към властниците. Неизбежно следствие от това са били рестрикциите, трудностите и усложненията пред нормалното функциониране на *свободата на човешкия избор*, свързан с, или противостоящ на официално, дълготрайно, или временно, т.е. конюнктурно декретирания политически

дълг. Затова всички типове елити, държащи в свои ръце „юздите“ или „кормилото“ на властта, са полагали огромни старания и усилия, за да конструират, или селективно усвоят и оползотворят властовите арсенали и репертоари на свои, или чужди предшественици, които могат ефективно, а и понякога доста ефектно, атрактивно да им гарантират запазване на властовия статус и патос, в т.ч. и чрез оптимално използване на нравствено-етическите деонтологии.

Елитите, които са забравяли или са се отнасяли недостатъчно сериозно и отговорно към тези съдбовни изисквания, исторически неизбежно са заплащали, нерядко и с най-скъпата цена – не само тази на властовите им кариери, а понякога и с тази на живота им. Този драматичен и често трагичен контекст е чудесно изобразен, анализиран и тълкуван от Гаetano Моска [1], Вилфредо Парето [2] и Роберт Михелс [3] в творбите им за *циркуляцията на елитите*. Затова идеолозите и политиците във всички исторически епохи, типове общества и държавни устройства винаги – кога явно и брутално, кога завоалирано и перфидно – са се опитвали да подчинят Нравствеността на Политиката, да превърнат моралния дълг в *обслужващ инструмент* на политическата власт, респ. на свързаната с нея апологетика и деонтичност. А когато е било много трудно или даже понякога невъзможно в масовата психика и общественото съзнание да се натрапят изгодни и полезни за властниците представи, настроения и нагласи за дължимото към и във Властта, идеолозите и политиците всячески са се опитвали да *субординират моралната деонтология спрямо политическата*. Такъв манталитет и маниер на действие винаги са били одиозна *реалност* и фактологическо процедиране с тези два вида ригоризми, макар обикновено по инструментални причини, подбуди, основания и съображения да са се опитвали да спекулират и манипулират масовото съзнание с подобна комбинация на двата типа дължимост. Затова и когато публично те са говорили за отношенията, или зависимостите между политическия и нравствения дълг, те никога не са правели фаталната грешка да изведат на по-висша позиция и да придадат по-главна, дори първостепенна роля и значимост на политическия спрямо моралния дълг. Защото отлично са знаели, че масите, народът, или обществото винаги ценят много повече, а и по-дълготрайно нравствения пред политическия дълг. Това е особено ярко забележимо в онези общества и държави, в които *ролята и значението на морала* в публичния и частния живот са имали твърде висок статут, защото в тях

политическият деец или държавният служител никога не се е виждал в статуса на напълно *автономен морален субект*, чиито избори на решения, или на действия зависят единствено от моралните ценности, норми, идеали и порядки на обществото, и държавата[4]. Дори нещо повече, в общества и държави, в които *религията* е притежавала хегемонен статус, изборът на решенията и действията на властника не са имали и характер на творения и на *самостоятелен политически субект*, защото са се разглеждали и оценявали преди всичко като продължения на по-висши – от нравствеността и политиката – съображения, произтичащи от естеството, спецификите и сакралните повели на трансцендентни светове и божества. Независимо от това във всички исторически епохи и типове общества, и държавни устройства властниците – кога по демагогски, популистки, кога по други мотиви – не са пропускали случаи, нито са пренебрегвали начините, средствата, формите и техниките, чрез които е *трябвало* публично да демонстрират, внушават на, или да убеждават съответни разнородни масови публики, че между политическия и нравствения дълг няма непреодолими пропасти, а – напротив, – че между тях има (или трябва да има) мостове, тесни връзки и зависимости. Инерцията на подобна тенденция се е съхранила исторически чак и до нашата съвременност, в която дори в секуларни общества и фаворизиращи атеизма държавни устройства деянията на политиците не се представят, а и не бива да се тълкуват *само* като директни проекции на техните инструментални, а пък и нерядко меркантилни властови манталитети и маниери, но като изцяло съобразени и подчинени на определени висши начала и сакрални телеологии. Дали това е *задължителното* уважение, почит, признателност, благодарност към сакралната памет и свещените завети на предците, или на знакови фигури от политическата история, или към визионерствата и социалните инженерства, посветени на всеотдайната дейност в името и за изграждането на желаното, или дължимото по-, или свършено бъдеще на обществото и на човека в него, вече е проблем на по-друг теоретичен дискурс, но и анализ. При всяко положение, обаче, нещо от сферата на религиозно-митологичното *продължава* да присъства, но и дискретно да властва в иконографията и тълкуванието на политическите деяния, макар вече в прекалено опосредствани и трудно понятни за обикновения житейски разсъдък превърнати форми, с чиито метафорики идеологическото и политическото съзнание борави.

За да „бронират“ отношенията и зависимостите между политическата и нравствената деонтология властници са прибегвали към разработването и прилагането на друг посреднически инструментариум освен този на религиозните ценности и норми, а и техники. Той е включвал в своя континуум разнообразните правно-юридически форми, средства, начини и институции, чрез които задълженията са се легитимирали като съответни закони, наредби, вердикти, инструкции и др. *нормативно задължаващи* хората да се подчиняват на Властта. По този път и начин политическият дълг си е гарантирал допълнителна публична сила, а и териториалност за своето присъствие и влияние върху жизнените светове на хората. С течение на времето правото все повече е измествало нравите, обичаите, традициите и трафаретите, в които са се отразявали, но пък и чрез които исторически и социокултурно са се препредавали различни комплекси и техники на *дължимо* мислене, отношение и поведение. Така моралните деонтологии са се превръщали много по-ефективно и публично легитимно в заложенници на политическите и пленници на опосредстващите ги юридическите техники. Но, заедно с това, сложните и противоречиви взаимоотношения и зависимости между политическото, юридическото и нравственото начала не само не са се прикривали изцяло, а често са изпъквали още по-релефно. Това обикновено се е случвало, когато политическите ригоризми, или юридическите закони са влизали в явни и остри конфликти с нравствените еталони, трафарети, традиции и идеали, високо ценени от народа, или когато тези ригоризми и закони са функционирали като валидни само на управляваните, но не и за управляващите. Тоест, когато прескрипциите и законите само формално, но не и реално са били еднакво значими, дължими *за всички в обществото*, т.е. властниците не са били равнопоставени пред законите и прескрипциите, които обаче са били *валидни само за обикновените граждани*. Затова във времена и обществени състояния, в които властниците безогледно или перфидно публично демонстрират поведенчески стратегии, които драстично се разминават с техните формални заявления, обещания или оправдания, че *ще спазват* (наравно с всички граждани) законите, отговорностите и задълженията си към правото и нравствеността в държавата и обществото, но не го вършат, а вършат противоположни аморални, а дори и противозаконни деяния, няма как простосмъртните граждани да вярват безрезервно на онези „от върховете“.

Днес например обществото, държавата и гражданството ни се намират точно в такова състояние, в което вече само малцина, а пък и само по време на изборни кампании са обикновено склонни да повярват на думите и обещанията на старите, или новите политици. А това реално означава, че политико-нравствените деонтологии на властниците или на политиците от различни партийни фамилии и идеологически разцветни вече са *почти напълно* публично дискредитирани, анемични или даже съвършено неспособни да накарат разумните хора да им повярват безрезервно, а пък и да ги следват неотклонно в техните начинания. А такава кондиция или, още по-точно, подобен колапс с политическата и нравствената дължи-мост не разкриват нещо по-ясно, а и по-точно от върхувачия и даже господстващия в живота на държавата и обществото *ценностно-нормативен вакуум*, а и на неспособността на моралните и политическите регулативни механизми да гарантират нормални порядки, нрави.

Днес, в т.нар. „*преходно*“ и квазидемократично българско общество сме свидетели и дори волни-неволни жертви на подобно драматично обществено-историческо състояние, при което както политическата, така и нравствената *дължимост* са очевадно инфлирали. И смислово-аксиално-прескриптивният им банкрут релефно се забелязва и проява чрез масовидно ширещото се *беззаконие* и ескалиращата *аморалност* в човешките взаимоотношения, като се започне от обитателите на върховете на обществената пирамида и се стигне до тези от подземията на социума, които често не се отличават по манталитета си от този на немалко властници, с единствената разлика, че не владеят толкова добре имитационните техники да се преструват, или публично демонстрират като нещо, което реално не са и не могат да са.

Няма по-безспорно потвърждение на това кризисно и неприятно обществено-историческо състояние от мащабното присъствие и станалото вече банално използване на изобретеното от самите политици клише за *паралелната държава*[5], която реално е символ и въплъщение на *двойното морално счетоводство* в политиката и управлението на държавата и обществото, на тежките разриви между моралът на политиците и нравствеността, която ценят, или искат да господства огромни народни маси, станали злощастници пленници и окаяни зложници на волунтаризма, а и на нескончаемите пагубни реформи на самозваната политическа класа.

Когато е било нужно и полезно за отделни играчи в сферата на властовите съперничества и баталии, политическите деонтологии са жертвали не само нравствените, а и правните кодекси за дължимост. Символното публично „развенчаване“ и детрониране на отделни юридически дължими феномени и инструментариуми обикновено се е съпровождало от разнообразни политически пледоарии, обещания, клетви и действия, целящи тяхното изменение, реформиране или елиминиране на досегашните и с установяване на нови типове правни дължимости ще се реабилитират и гарантират силно ограничените, нарушените, или тотално потъпканите нравствени дължимости, които народът е спазвал ревностно и дълготрайно. Така моралните дължимости, които са били изгодни и полезни за властващите елити и класи, са били перфидно експлоатирани като публични оправдания за принудителните форми и инструментариуми на промени в юридическите и политическите кодекси за дължимост. Потвърждение на разгула в политиката и морала в днешното българско общество е напълно разклатената и дискредитираната сред гражданството държавност, както и непрестанните корекции, допълнения и псевдо-усъвършенствания на закони в Народното събрание, които свидетелстват очевидно и само за едно – тотално банкрутиране на политическата отговорност и дължимост, фалит на нравствеността в средите на политиците и управниците, които не се съобразяват с нищо и с никого, освен само със собствените си – персонални, котерийни, или частно-партийни интереси и изгоди. И неслучайно историята на всички бунтове, пучове, метежи, революции и контрареволюции е била органично свързана не само с възстановяване или с радикални промени в сферата на политическите, или на юридическите, а с изисквания за възкресяване, реванш на моралната дължимост в обществото, или спрямо отделни социални общности, или лица с публична значимост, които са били поставени в *несправедливо състояние* от политиката и правото. А в рамките на повече от 30-годишната историческата биография и публичния живот на съвременна т.нар. „преходна“ България за подобни грандиозни несъгласия, противоречия или конфликти на гражданството, обществеността, от една страна, и самозваната политическа класа, от друга страна, свидетелстват мощните и дълготрайни граждански протестни вълни, свалили от власт правителства на леви, така и на десни партийни формации и коалиции [3]. В този контекст особено ярко, а и мащабно проличават властовите перверзии на

политиците, които, за да променят статуквото в своя изгода, са били готови и способни на всякакви еквилибристики с нравствените дължимости и с тяхното умишлено и коварно експлоатиране. Не случайно темите за свободата, човешкото достойнство, личната чест, справедливостта и пр. са били ефективно и нерядко атрактивно използвани за политическите трансформации в обществото, или в държавата от страна на опитващите се да задържат, или на тези, които са атакували властниците и са се опитвали да ги изместят, или свалят от тронове на властта. Подобни властови персони или котерии всячески се опитват, от една страна, оптимално да вкарат в хиперинфлационни спирали нравствената дължимост, а и, от друга страна – максимално да се облагодетелстват от изкуствено сътворените, но и публично рекламираните и налаганите от тях „балони“ за ролята и значението на моралния дълг в политическия живот. Рано или късно такива спекулации и манипулации на политиката с нравствеността няма как да не станат достояние и предмет на граждански коментари, недоволства, негодувания или протести. Затова и виждаме особено в последното десетилетие мощни вълни на граждански недоволства, протести и публични съпротиви срещу ерозията на морала в политиката и управлението на държавата. Тези вълни не подминават, а и не щадят дори „любимци на народа“ – горчивата съдба на политическия феномен Бойко Борисов е нагледно доказателство за това, така както преди него те безмилостно се разправиха и с друг „любимец“ – Иван Костов, за политическата особа и управленските деяния на когото днес са останали само крайно негативни оценки, неприкрити недоволства дори в десните среди, за който той беше кумир.

Колкото на по-висока историческа степен е била еволюцията на политиката, толкова по-перфидни, по-ефективни и по-атрактивни са били конструирани и експлоатираните в обществения живот и социалната практика форми, канали, средства, начини и структури на подмяна на едни с други политически властови инструментариуми. При такива операции идеолозите и политиците никога не се забравяли меркантилно, а често и завоалирано да афишират публично своите ангажираности с *възстановяването* на справедливостта, истината и правдата, спотаени в нравствено-етическите деонтологии, ревниво тачени от народа. При всяка изборна кампания – независимо дали тя е свързана с избора на представители за националния или на европейския парламент, за президент, или пък за органи на местното самоуправление

– разиграването на морално-етическата карта е неотменно, а и в пълен ход. Ескалиращите граждански искания за възстановяване на морала в политиката, за нравствен катарзис сред властниците или за спешно озониране, пречистване на обществената среда и политическата атмосфера в държавата и обществото не са нищо друго освен страстни апели за реално възстановяване на погазената, публично осквернената истинска, а не формална и инструментално-демонстративна нравствена дължимост в сферата на политическия живот. В името и за благото на накърнената, ограничената, потъпкваната и дори гнусно убитата от предишните властници *нравственост* се пледира за радикални промени в нещата от живота на обществото и държавата чрез съответни политически интервенции, а и трансформации. Този публичен карнавал или управленчески водевил никога не е губил своята популярност, но и никога не е бил окончателно свален от рекламните афиши на политическите реформи. В нашата смутна и преломна общественно-историческа съвременност той все повече се облича и в публичните одежди на атрактивни масови сценографии и хореографии, битуващи във всевъзможни политически хепънинги или политизирани флашмобове, в които темата за „изгубената в преводите“ на времето и политиката нравственост е с преференциален статут. Тоест, във всички исторически епохи и типове общества, или държавни устройства, в които политиката е играла много съществена роля, неговите гастроли не са били преустановявани. Това може да се проследи и с просто око, ако внимателно се анализира еволюцията на политиката от античната епоха до нашата смутна, но и преломна историческа съвременност. Независимо от това дали говорим/пишем за общества и държави с монархично или републиканско, с авторитарно или демократично управление, присъствието и ролята на тази неотменна парадигма са били непрестанни спътници на публичния и частния живот на хората. Този рефрен е бил с постоянен исторически мандат, т.е. *вечен* в историята на политиката и никой легитимен или претендиращ за властови статус управник, политик не го е забравял и пренебрегвал в своите отношения и прояви в сферата на властовите процеси и институции. А така нравствената дължимост е присъствала непрестанно като „*главно действащо лице*“, макар най-често подобна, отредена за нея, роля да е била инструментално експлоатирана. И неслучайно повечето политици всячески са се опитвали да запазят/променят властовия си статус чрез извеждането на преден план на необходимостта, или дори на задълженията

си да осигурят спазването, а и развитието на *моралната дължимост*, разбира се, във форми и инструментариуми, които са били удобни и полезни за тях конюнктурно, или перспективно. Формално и инструментално поставена в авангардна позиция и значимост, нравствената деонтология фактически се е оказвала винаги (при такива политически еквилибристики) в *зависимо, подчинено и обслужващо* отношение спрямо някои (дискретни) властови сценарии.

Моралният дълг е бил целенасочено, преднамерено и инструментално винаги повдиган и публично развяван, когато е било необходимо, изгодно и полезно за дадена властническа котерия, за определен (политически или партиен) елит да се възползва от екстрите и услугите на нравствеността, за да се импулсират, мобилизират и активизират определени социални маси, или даже народа с умисъла те да се ангажират с обслужване на перверзните сценарии, планове, проекти, или опити за социални инженерства в държавата и обществото.

Същевременно, тази перфидна експлоатация на нравствената дължимост в обществено-политическия живот свидетелства за едно друго, много съществено нещо. То е свързано не само с осъзнаване на фрапиращия или дори фатален *недостиг на морала* в обществено-историческия и всекидневния живот на хората, но и с дискретния им жест за *липсата на съдбовно потребната нравственост* в политиката и държавно-общественото управление, което е равносилно на *обезсмисляне на политиката* като сфера, която трябва да ражда, възпроизвежда, разпределя, обменя и консумира духовни и материални „продукции“, чрез които исторически и всекидневно-житейски да се показват и доказват свидетелствата за непрестанно и последователна *морално облагородяване* на човешката природа и на изявите ѝ, за оптимистично и оптимизирано задоволяване на потребностите на държавата, обществото и народа, за покачване на духовното благосъстояние и материалното благополучие на реал-но, а не на формално свободните граждани. Нали именно в тази посока вижда смисъла, а и историческото предназначение на политиката великият древногръцки мислител Аристотел! Затова всяко отклонение от орбитата на подобна дефиниция за същността и мисията на политиката е одиозен символ и опасно практическо въплъщение на разрива между политиката и нравствеността, на колизиите и враждебността между политическия и моралния ригоризъм. Колкото по-безнравствена става политиката, толкова по-

манипулиран, а и по-спекулативно представян и тълкуван е моралът в думите, визиите, делата и последиците на властниците. А по този опасен път, както е известно от анализите на историята и еволюцията на политиката, неизбежно се стига и до фатални произшествия в съдбите на властниците, но и до омагьосан кръг, от когото излизането е невероятно трудно и сложно дори за твърде мъдрите политици. Защото колкото повече, по-бързо и по-мощно политиката се отдалечава и отчуждава от нравствеността, респ. от деонтологичните критерии и еталони, толкова повече, по-динамично, а и неотвратимо тя затъва в блатата на невъзможността да решава своевременно, ефективно и, най-вече, обществено-полезно дилемите и колизиите, в които все по-често изпада.

Тези употреби на нравствените деонтологии никога не са преставали в исторически и обществено-политически план. Когато е било необходимо, крайно наложително или дори съдбоносно, идеолозите, политиците и най-активно действащите сред техните редици, но и кохорти демагози и популисти винаги са прибъгвали до този *вечен трик* – моралът да обслужва политиката чрез публичното демонстриране на обратната зависимост, т.е. че политиката се поставя в служба на възкресение и гарантиране на моралните канони. А за да бъдат по-ефективни подобни спекулации и манипулации на масовата психика и общественото съзнание, властниците неизменно са вкарвали „в оборот“ и най-високо ценените от народа или от определени социални класи, маси *нравствени ценности, норми и идеали*. Затова свободата, справедливостта, достойнството, честта, мирът, хуманизмът и ред други, намиращи се в горната и фаворизирана част на аксиалнонормативните йерархии и системи, високо ценени, а и ревностно съхранявани в дадени общности, аксиални и прескриптивни атрибути и инструментариуми, публично легитимиращи и обезпечавачи статуса на морално дължимото, са се възпроизвеждали непрестанно в публичния живот, в т.ч. и когато той се е оказвал в особено драматични, силно конфликтни, дори и фатални исторически състояния.

Публичното – теоретическо или всекидневно-практическо – „спрягане“ на темата за дълга твърде често е повдигало въпроса за неговите отношения и корелации със свободата. Обикновено в масовата психика и общественото всекидневно съзнание битува и даже царува представата, според която дългът и свободата са антагонисти: там, където господства дължимото, което много често се представя като символ и

въплъщение на принудата, няма място, нито първостепенна по значимост роля за нравствената свобода, за автономния избор. Подобна трафаретна позиция едва ли е напълно коректна, достоверна и истинна, защото както политическият, така и нравственият избор на дължимо отношение и поведение е не само продукт и инструмент на някаква, обуславяща го, външна или вътрешна *принуда*, но е и, в същото това време, израз, а и въплъщение на определена *свобода* на моралния субект. Факт е, че както нравственият, така и политическият деонтологически избор никога не е априорно или фатално предопределен, че той може да се сведе и до амбивалентни опции и действия. Както естеството на избора, така характерът на и последиците от амбивалентните опции и реакции са ярко свидетелство за присъствието и влиянието на свободата в тях. Ако липсваше тази свобода, реално не би могло да се говори за нравствен или политически дълг. Защото свързаната с дълга менталност, емоционалност и поведенческа активност ще се окажат обусловени от някаква (външна, или вътрешна, анатомична, биологична, физиологична) сила, против която нравственото и политическото нямат шанс успешно да ѝ се противопоставят. Така видян, описан и тълкуван дългът не бива да е нещо различно от нагона, рефлексата и инстинкта. А той многократно – исторически и всекидневно – е бил в състояние да показва и доказва, че е способен да ограничава, потиска и елиминира властта на нагона, рефлексата, инстинкта, т.е. че е рожба и инструмент на свободни и автентични деяния на своя субект, а не е само отражение и последица от действието на естествени, природни закономерности. Това е още порелефно и контрастно забележимо при разминаването между политическия и нравствения дълг, тъй като и двата са плод не само на съобразяване с, а и на преценяване на различни – външни и вътрешни – обстоятелства и фактори, но и са рожби на *относителната свобода* при избора и отстояването му в практическите действия на неговия субект. Затова е възможно както политическият дълг да погази нравственият, така и – обратното – при високоморалните субекти нравственият дълг да ограничи или отстрани политическия при окончателното вземане на решение и начин на постъпване в конкретна ситуация, но и в съответствие с моралните ценности, норми, принципи и идеали, сакрализирани в и от обществото.

Най-голям принос за ефективността и атрактивността на такива спекулации и манипулации с нравствената дължимост обикновено са принадлежали на политическите

или на силно увеличаващите своята популярност конюнктурно политизираните *езици*, в които еквилибристиките и перверзиите с моралната и политическата деонтологии са били неотстраними атрибути от впечатляващите декори и сценографии на политическите драми, трагедии или комедии, които властниците са разигравали публично пред сетивата на обществеността. Чрез мострите и услугите на тези езици идеологическите, политическите и партийните визионерства и социални инженерства са намирали път до ума, сърцето, душата и волята за действие на определени, потребни на използващите ги властници, социални маси или класи. В този ракурс историята не познава и едва ли някога ще може да предложи футурологически опции за някакво (желано, или нежелано) бъдещо състояние на обществото и държавата, в което да липсват изобщо присъствията и ролята на определени типове морална деонтичност.

В този дискретен контекст могат да се разкрият доста потайни изяви на дължимото в неговите политически и нравствени измерения и духовно-практически въплъщения. Ако в морално-етическите ригоризми съобразяването с и подчиняването на човешката воля и дейност трябва да са релевантни на дадени идейни опции, визии за дължимото, като ориентирано към някакви абстрактни, често и трансцендентни критерии, или величини, които са и с неясен темпорален вектор, политическата деонтология, циркулираща в реалните властови практики, винаги е ориентирана към и ангажирана с пулсиращото настояще, или с онова предстоящо бъдеще, което трябва да бъде продължение на идейните проекти и властовите сценарии на определени елити – управляващи, или опозиционни. Но тя никога не забравя историческите наследства, моралните съкровищници и вечните завети на историческото минало, които могат/трябва целево и инструментално да се експлоатират в настоящето в името на бъдещето, понеже в тях винаги има елементи, които заслужават вечен живот, огромна признателност, масова и персонална самоотверженост за тяхното възкресение и социално-полезно използване в името на дълга към справедливостта и истината. Затова в много общества, но и в тежки исторически времена призивите за опазване, или възстановяване на ограничените, поруганите, или отнетите човешки и граждански права и свободи, в името на хуманизма, демокрацията и прогреса никога не са подминавали темата за моралния дълг на отделния човек, на цели поколения, а и на значими социални общности. Както винаги преди това, така е занаят, докато на Земята и в живота на

хората продължава да функционира и влияе Политиката, Моралът с неговите деонтологични опции и инструментариуми (ше) се употребява целево, а и инструментално в подкрепа, или срещу конкретен тип властници.

БЕЛЕЖКИ

[1] **Моска**, Г. (2012). *История политических доктрин*. М., Мысль; (2015); (1994). *Правящий класс. Церкви, партии, секты*. – В: Социологическое исследование, № 12, 97 – 117; (2003). *Происхождение доктрин политического класса и причины, которые препятствовали ее разпространению*. – В: Личность. Культура. Общество. Том 5, выпуск 1 – 2, 157 – 166; (2008) *Революции*. – В: Личность. Культура. Общество. Выпуск 5 – 6, 71 – 87; *Теоретики правительств и парламентарное правление*. Москва, Русайнс; (1994-1995) *Элементы политической науки*. – В: Социология за рубежом, № 4, 5 и 6.

[2] **Парето**, В. (2008) *Компендиум по общей социологии*. 2-е изд. М., ИД ГУ ВШЭ; (2007). *Социалистические системы*. Москва, Директ-Медиа; (2011). *Трансформация демократии*. Москва, Территория будущего.

[3] **Михельс**, Р. (2000) *Демократическая аристократия и аристократическая демократия*. – В: Социологическое наследие. Москва, 107 – 116; (2002). *К социологии партий в современной демократии*. – В: Личность, культура, общество. Том IV, Выпуск 3 – 4.

[4] СРАВ.: **Мартынов**, А. (2019). *Государственное и этическое в императорском Китае*. Москва, Наука, 89 – 112.

[5] Виж подр.: **Мизов**, М. (2019). *Паралелната държава в прехода*. (2019). С., Авангард Прима а също и: *Преходът и паралелната държава*. (2019). С., Авангард Прима, съст. и науч. редактор М. Мизов.

[6] Виж подр.: **Мизов**, М. (2014). *Гражданските протести – 2013 г.* В 2 тома, Авангард Прима, а също и: *Гражданско общество и граждански протести*. Фондация „Човещина“, С., Авангард Прима, 2014, съст. и научен редактор – М. Мизов.